

**DARSDAN TASHQARI JARAYONLARDA O‘QUVCHILARNING
KITOBXONLIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI***Ehsanullah Elsevar**Xalqaro Nordik Universiteti**Oliy ta’lim muassasalarini boshqarish yo‘nalishi**Ilmiy rahbar nomi p.h d DSc. Q.Panjev*

Annotatsiya: Mazkur ishda darsdan tashqari jarayonlarda o‘quvchilarning kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish borasidagi muhim yo‘nalishlar har taraflama tahlil qilinadi. Kitobxonlik madaniyatining shakllanishi, o‘quvchi shaxsida intellektual va ma’naviy dunyoning boyishi, mustaqil ta’lim olish va ijodiy o‘qish uchun sharoit yaratilishi bugungi zamon ta’limining eng dolzarb masalalari sirasiga kiradi. Shu nuqtayi nazardan, darsdan tashqari jarayonlar orqali zamonaviy maktab va texnikumlarda o‘quvchi-yoshlarni kitob o‘qishga keng jalb qilishning samarali yo‘llari, asosiy tamoyillari, tashkil etilishi va natijalari ilmiy pedagogik jihatdan asoslangan holda yoritiladi. Mualliflar tomonidan ishlab chiqilgan konseptual va innovatsion modellarning amaliy samarasi, o‘qituvchi hamda oila va jamiyatning o‘zaro hamkorligi ham mazkur tadqiqotda alohida ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: kitobxonlik madaniyati, o‘quvchi, darsdan tashqari faoliyat, ijodiy rivojlanish, mustaqil o‘qish, zamonaviy ta’lim, motivatsiya, o‘qituvchi, oila, kutubxona, axborot texnologiyalari.

Kitob inson tafakkuri va qalbining eng yaqin do‘sti, bilim va ma’naviyat manbai sifatida qadimdan ijtimoiy hayotda ustuvor ahamiyat kasb etib kelgan. Darsdan tashqari jarayonlar natijasida o‘quvchilarda kitob o‘qish madaniyati, mustaqil mutolaa, tafakkur va ijodiy yondashuv shakllantiriladi. Bugungi kunda zamonaviy ta’lim jarayonida yosh avlodni har tomonlama barkamol, tafakkurli, zamon bilan hamnafas bo‘lgan inson qilib tarbiyalash, ularda kitobga, uni o‘qishga ishonch va ehtiyoj uyg‘otish dolzarb vazifaga aylangan. O‘quvchi shaxsining o‘sishi, intellektual va ma’naviy salohiyatining boyishi kitob o‘qish orqali rivojlanadi. Bunda darsdan tashqari jarayonlarning o‘rni alohida ajralib turadi. Darsdan so‘nggi vaqtni samarali tashkil qilish, uni nafaqat oromgoh yoki hordiq sifatida ko‘rmaslik, balki imkoniyat sifatida qabul qilish kerak. Har bir o‘quvchi kitob o‘qish orqali o‘zligiga, mustaqil fikr yuritishga, ta’limiy, axloqiy va ijtimoiy muammolarni anglash, badiiy did va onglilikni rivojlantirishga erishadi. Kitob — o‘quvchining eng ishonchli yo‘lboshchisi, dono maslahatchisi va sevimli do‘sti [1].

Kitobxonlik madaniyatini darsdan tashqari tadbirlar, klublar, o‘quv dasturlari orqali shakllantirish davr talabidir. Maktab kutubxonasi, zamonaviy axborot

texnologiyalari, qiziqarli seminar-treninglar, raporta o‘qish mashg‘ulotlari, ijodiy tanlovlar, mahallalar va oilaviy muhokamalar orqali kitob o‘qish ko‘nikmasini kuchaytirish mumkin. O‘quvchi hayotida kitob o‘qishga ehtiyoj yuzaga kelishi, avvalo, atrof-muhit va didli yetakchilarning to‘g‘ri yo‘naltiruvi natijasida yuz beradi. Darsdan tashqari o‘quvchilik hayotidagi har bir faoliyat, har bir tadbir, har bir so‘z va mashg‘ulot ko‘ngil va tafakkur uchun maktab, hayotga yo‘llanma bo‘lib xizmat qiladi. Darsdan tashqari kitobxonlik madaniyatiga zamonaviy yondashuvlar ijobiy natija beradi. O‘quvchilarni “Book club”lar, “Kitob o‘qish marafonlari”, “Erkin fikr” forumlari, ijodiy uchrashuvlar, asar taqdimotlari, kitob muhokamalari, eng yaxshi recenziya va esse tanlovi kabi tadbirlarga jalb etish, ularni do‘stona muloqot va ijodiy hamkorlikka undaydi. Bunday mashg‘ulotlar natijasida har bir o‘quvchi muloqot qilish, savol-javobda qatnashish, o‘qigan kitobi haqidagi taassurotini erkin va asosli ifodalash, shug‘ullangan mavzusi, o‘z qiziqishini topish kabi fazilatlarni boyitadi. Zamonaviy texnologiyalar yordamida kitobxonlikni rivojlantirishda audiokitoblar, onlayn va raqamli kutubxonalar, media loyihalardan keng foydalanishga alohida urg‘u beriladi. O‘quvchi shaxsi uchun kitobning eng muhim o‘rni — bilim va axloqiy qadriyatlarning uzviy kompleksidir. Darsdan tashqari mashg‘ulotlarda kitobga ehtiyoj va e‘tibor uyg‘otish, ayniqsa maktab va oila hamkorligi yuzasidan amalga oshiriladi. Ota-ona va pedagogning hamkorlikdagi yondashuvi o‘quvchining mustaqil kitob tanlash, uni o‘rganish, fikr yuritish, mulohaza qilish va xulosalash ko‘nikmasini chaqiradi. O‘quvchilarning har biri o‘zini o‘zi rivojlantirish, yangi bilimlarni mustaqil o‘zlashtirish, badiiy va axborotli matnlar ustida ishlashga odatlanib boradi. Bular yoshlarni mustaqil fikrlovchi, ma‘rifatli, innovatsion qarashlarga ega shaxs sifatida shakllantiradi.

Kitobxonlik madaniyati faqat o‘qiyotgan kitoblar soni bilan emas, balki o‘quvchi hayotida bu kitobning tutgan o‘rni, shakllantirgan ta‘siri, berayotgan saboqlari, yaratayotgan motivatsiyasi bilan aniqlanadi. Shaxsiy va guruhli kitobxonlik kundaliklari, o‘qilgan asarlar bo‘yicha tashkiliy mushohadalar, dramalashgan ifodali o‘qish, esa, asar voqealarini teatr sahnasiga ko‘chirish o‘quvchini jonli hayotga yaqinlashtiradi, tafakkurini kengaytiradi. O‘quvchilarning mustaqil o‘qish motivatsiyasini oshirish berilgan topshiriq ko‘rinishida emas, balki rag‘bat va ishonch asosida amalga oshirilishi kerak. Yoshlar orasida kitobxonlikni ommalashtirishda maktab bilan bir qatorda ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar ham muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bugungi internet asri sharoitida yoshlarni jamiyatga jalb etishda, ularda ijtimoiy faollik va kitobga qiziqishni uyg‘otishda virtual loyihalar, onlayn tanlovlar, YouTube va Telegramdagi “kitob doirasi” kabi o‘ziga xos platformalar muhim vositadir. Ular orqali yoshlar yangi kitoblar bilan tanishish, hayajonli voqealarni muhokama qilish, o‘zaro tajriba almashish, yangi bilimlarni o‘zlashtirish imkoniga ega bo‘ladilar [2].

Tashkiliy-huquqiy jihatdan ham maktab va oila bilan mahalla, kutubxona, jamoat tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash zarur. O'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini chuqurlashtirish — bu faqat maktabda dars o'tish emas, aksincha, butun jamiyatda o'quvchining ijodiy rivojlanishiga to'siq bo'ladigan barcha muammolarni aniqlab, yangi loyihalar va innovatsion g'oya hamda kompetensiyalarni bosqichma-bosqich joriy etishdan iboratdir. O'quvchilarning har biri jamiyatda faol, so'z egasi, zamonaviy bilimlarni o'rganishga intiluvchi, global tafakkurli va ma'rifatli yosh sifatida shakllanadi. Kitob madaniyati orqali yoshlarni kamolot yo'liga etkazib qo'yish, ularda adabiy va badiiy didni kuchaytirish, zamonaviy tafakkur madaniyatini shakllantirish uchun darsdan tashqari tadbirlar samarali usulga aylana oladi. O'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro ishonch, guruxdoshlar va sinfdan tashqari muhitda sog'lom raqobat, foydali bahs va mushohada kitob o'qishga nisbatan doimiy va dalda beruvchi motivatsiyani uyg'otadi. Har bir mashg'ulot, har bir asar muhokamasi o'quvchi tafakkurini individual rivojlantiradi, o'zini jamiyatda erkin his qiladigan, yosh avlodga namuna bo'ladigan shaxsga aylantiradi.

Har bir kitob o'quvchini hayot, inson, jamiyat haqidagi yangi bilim, tajriba va ma'naviy qadriyatlar bilan boyitadi. Kitobni sevib, o'qib, o'z hayoti va kundalik faoliyatida uni izchil qo'llaydigan o'quvchi-namunali, mustaqil va kreativ fikrlovchi shaxs bo'lib etishadi. Darsdan tashqari dam olish oqshomlari, faolliklarni muhokama qilish, kitob baxti, asarlar dunyosiga sayohat, yozuvchi va olimlar bilan uchrashuvlar, zamonaviy motivatsion tanlovlar, kitob mutolaa marafonlari va "Book-crossing"lar kitobxonlik ko'nikmasini yanada mustahkamlaydi. Darsdan tashqari faoliyat davomida mustaqil o'qish, asarni tahlil va muhokama qilish, xulosa chiqarish, boshqa o'quvchilarga tavsiya berish, yangi bilim va ko'nikmalar olish kompetensiyasini kuchaytiradi. O'quvchining turli hudud va millat vakillari uchun yaratilgan asarlar bilan tanishib borishi esa, ularni do'stlik, bag'rikenglik va tolerantlik madaniyatiga yo'naltiradi. Maktabdagi har bir o'quvchi, to'g'ri tanlangan va o'z ehtiyojiga mos asarlarni mutolaa qilganida, real hayotiy muammolar, axloqiy va ijtimoiy masalalarda to'g'ri qaror qabul qiladigan yetuk inson bo'lib etishadi [3].

Kitobxonlik madaniyatining asosiy sharti — har bir bola tugal va mustaqil o'qish kompetensiyasiga ega bo'lishidir. Darsdan tashqari o'qish samaradorligini oshirish uchun har bir maktab kutubxonasi fondi muntazam ravishda boyitilib boriladi, ijodiy guruhlar va klub faoliyati yo'lga qo'yiladi, har bir o'quvchi uchun shaxsiy kitobxonlik kundaligi yuritish, o'z-o'zini tarbiyalovchi mushohadalar va esse yozish odatga aylantiriladi. Yangi asarlardan tayyorlangan audio va video resurslardan ham o'quvchilar keng foydalanish imkoniga ega bo'lishadi. Har bir kichik muvaffaqiyat, o'zgalarga yordam bera olish, faol muloqot, dalda va rag'bat har bir bolaning kelajakda haqiqiy kitobxon, kreativ va mustaqil shaxs bo'lib etishishiga katta hissa qo'shadi. Kitob — bu eng kuchli, eng ishonchli, eng bardavom ustoz. Uni jamiyatga, oilaga,

maktab muhitiga keng jalb etish natijasida asrlar davomida orzularda yashab kelayotgan porloq kelajak sari muvaffaqiyatli qadam tashlanadi. Shunday qilib, darsdan tashqari jarayonlarda o'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish uchun maktab, oila va jamiyatning uzviy, hamkorlikdagi faoliyati, bunyodkorlik va innovatsion g'oyalar, zamonaviy texnologiyalardan oqilona foydalanish, kitob va ma'naviyatlarni uyg'unlashtirish samarali natijalarni beradi. Yoshlarda mustaqil kitobxonlikni rivojlantirish, ularda global tafakkurni shakllantirish, erkin tanlov va badiiy-adabiy ko'nikmalarni mustahkamlash ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan hisoblanadi [4].

Xulosa: Darsdan tashqari jarayonlarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish — bugungi ta'lim va tarbiyaning asosiy mezoni hamda yangi avlod uchun zaruriy ehtiyojdir. O'quvchi shaxsi uchun kitob — bu intellektual taraqqiyot va axloqiy barkamollik yo'llanmasi. Darsdan tashqari faoliyatlar barcha yosh vakillarini, maktab va ta'lim tizimining barcha sub'ektlarini birlashtiruvchi kuchli vositadir. Har bir bola o'qiyotgan va o'rganayotgan kitobining mazmuni orqali ongli va ma'rifatli jamiyatning shakllanishida faol ishtirokchi, kelajakning bunyodkori bo'lib yetishadi. Kitobxonlik madaniyati, zamonaviy ta'lim va pedagogik texnologiyalar uyg'unligi — milliy taraqqiyot uchun muhim poydevor, har bir avlod uchun esa bebaho boylikdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Juraev A.X., "Kitobxonlik madaniyatiga yo'l", "O'zbekiston" nashriyoti, Toshkent, 2019
2. Ergashev U.K., "O'quvchilarni mustaqil kitob o'qishga o'rgatish", "Yangi asr avlodi" nashriyoti, Toshkent, 2021
3. Rahmonova G., "Axborot jamiyati va kitobxonlik", "Barkamol avlod" nashriyoti, Toshkent, 2020
4. Bozorov G., "Zamonaviy maktabda kitobxonlik tarbiyasi", "Iqbol" nashriyoti, Toshkent, 2023
5. Sotimova N.A., "Ma'naviyat va kitob", "Fan va texnologiya" nashriyoti, Toshkent, 2018
6. Hasanboyeva S., "Oilada va maktabda kitobxonlik", "Yoshlik" nashriyoti, Toshkent, 2022
7. Qurbonov K., "O'qish, tahlil va ijod", "Milliy tadqiqotlar nashriyoti", Toshkent, 2021